

Przekład w trójkącie językowym (niemiecko-polsko-czeskim) na przykładzie przekładów dzieł Herty Müller

Herta Müller jest jedną z najbardziej rozpoznawalnych osobistości na niemieckiej scenie literackiej ostatnich 30 lat. Celem niniejszego projektu jest ukazanie wpływu transkulturowości tejże autorki na przekład tekstu literackiego. Wielokrotnie mamy w tekstach literackich do czynienia ze słowami, których znaczenie wykracza poza ramy słownikowe. W konsekwencji słowa te stają się najtrudniej przetłumaczalnymi elementami tekstu literackiego, ponieważ – docelowo – muszą odnaleźć się w nowym środowisku językowym, więc i kulturowym. Przedmiotem badań są wybrane powieści niemieckiej noblistki – urodzonej wśród mniejszości niemieckiej Szwabów banackich w okolicach rumuńskiej Timișoary – i ich przekłady na języki polski i czeski, ze szczególnym uwzględnieniem powieści *Herztier* i *Atemschaukel* oraz jej przekładów na powyższe języki pt. *Sercątko / Srdce bestie* i *Huštawka oddechu / Rozhoupaný dech*. Badania bazują na założeniu, że przekład nie może być ani odbiciem lustrzanym oryginału, ani niezależnym tekstem literackim, więc ani dosłownym odpowiednikiem oryginału, gdyż w języku docelowym powstałyby zupełnie niezrozumiałe i nienaturalne twórcy, ani inwencją twórczą tłumacza.

Przedmiotem szczególnego zainteresowania jest wpływ transkulturowości niemieckiej autorki Herty Müller na jej teksty literackie, i w efekcie na przekład. Należąc do mniejszości niemieckiej w rumuńskim Banacie, łączy ona w swojej twórczości niemiecką kulturę języka ojczystego (niemiecki) z kulturą regionalną dzieciństwa (banacką) i kulturą większości (rumuńską). Wielojęzyczność i transkulturowość niemieckiej autorki otwierają nowe obszary percepcji rzeczywistości i świadomości, dzięki czemu jej twórczość zyskuje znacznie na wartości poznawczej, zwłaszcza dla odbiorcy przekładu. Język jest bowiem czymś więcej niż narzędziem, jest odbiciem procesów poznawczych – uwarunkowanych kulturowo. Właśnie kognitywistyczne podejścia do języka i przekładu dostarczają prowadzonym badaniom potrzebnych narzędzi metodologicznych, potrzebnych do opisywania różnic kategoryzacyjnych. Nie chodzi o znalezienie idealnego tłumaczenia, ale o zrozumienie procesów rządzących przekładem międzykulturowym, które zbiegają się z ludzkim poznawaniem.

Oznakami transkulturowej specyfiki twórczości niemieckiej autorki są słowa i wyrażenia nacechowane kulturowo, które należą do najbardziej specyficznych i równocześnie najtrudniej przetłumaczalnych elementów tekstu literackiego. Transkulturowy charakter ma także wpływ języków trzecich, takich jak język rumuński czy rosyjski, widoczny w wielu zapożyczeniach i celowych kalkach pochodzących z tychże języków. Charakterystyczny dla stylu i języka niemieckiej noblistki jest ponadto bliskość do języka mówionego, poetycka szorstkość oraz (nie)codzienna metaforyczność, obecna m.in. w wielu wyrazach złożonych.

Jak wiadomo, specyfika przekładu zawsze zależy od języków uczestniczących w jego procesie, gdyż każdy z nich pozwala na wydobycie nie zawsze tych samych elementów obcej kultury i wdzięku języka oryginału ze względu na zmienione determinanty rozumienia tekstu zawarte w kulturze i sytuacji społecznej. Takie różnice są również obecne między przekładami na dwa blisko spokrewnione języki, jakimi są języki polski i czeski. Są to predyspozycje zarówno natury strukturalnej, jak i natury kulturowej. Predyspozycje strukturalne obu języków sprawiają, że tłumaczkami musiały sięgnąć do innych środków językowych, bardziej idiomatycznych dla każdego z nich, choć język czeski posiada struktury podobne do obecnych w języku niemieckim. Podobieństwo to, polegające w dużej mierze na obecności wielu niemieckich kalk w obrębie frazeologii i gramatyki (np. wspólna rekcja wielu czasowników i rzeczowników), stanowi w języku polskim natomiast cechę odróżniającą go w istotny sposób od języka niemieckiego (np. rekcja czasowników i rzeczowników różni się znacząco).

Paradoksalnie można zauważyć, że zjawiska kultury oryginału istnieją w świadomości kulturowej odbiorcy sekundarnego nawet w większym stopniu niż u odbiorcy prymarnego. Jest to związane z różnicą doświadczeń kulturowych obecnych w tematyce utworów Herty Müller. Twórczość autorki pokazuje, co oznacza życie w dyktaturze komunistycznej: donosicielstwo, ubezwłasnowolnienie jednostki, cenzura, a więc tematy znane czeskim i polskim czytelnikom z własnej historii. Podczas gdy odbiorcom niemieckojęzycznym (z tzw. „Zachodu”) tematyka twórczości Herty Müller wydaje się odległa i niełatwa do zrozumienia, dla odbiorców sekundarnych, mających podobne doświadczenia kulturowe (wspólne dla krajów Demokracji Ludowej podporządkowanych ZSRR), może być ona przystępniejsza.